

NIEUWE UITGAVEN

[RECENSIE]

Els Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie 1828-1850*, Antwerpen, De Bezige Bij, 2014, 688 pp., ill., ISBN 9789085425502.

In *Wetenschappelijke tijdingen* van juni 2014 heeft Els Witte beschreven hoe groot de aanhang onder de ‘taalminnaren’ was van het orangisme, het vasthouden in en na 1830 aan het Verenigd Koninkrijk van Willem I. Er waren “*verscheidene tientallen*” oranjegezinden onder de filologen, historici en literatoren die de vaderlandse taal in ere wilden herstellen. Midden 1834 gingen ze, zoals Jan-Frans Willems, in op de avances van de katholieke Belgischgezinde unionisten, die toen met minister B. de Theux aan de macht kwamen in het nieuwe koninkrijk. Ze aanvaardden België als uitgangspunt, waarin ze met die bondgenoten voor de nationale taal ijverden, en daardoor een Vlaams subnatiedenken zouden ontwikkelen. Zo ontstond een Vlaamse *beweging* met een breder deelnemersveld en een publiek die (“*wellicht*”, schrijft Witte) gestimuleerd werden door enthousiasme voor de Belgische onafhankelijkheid. (Uitgedrukt in de termen van de theoreticus Miroslav Hroch, was het de overgang van fase A, de belangstelling door individuele intellectuelen, naar fase B, de patriottische agitatie van kleine groepen door middel van verenigingen, tijdschriften, toneel, enz.; LW.) Dat die ruimere Vlaamse beweging de taalculturele banden met Nederland zou aanhalen, was grotendeels het werk van de oranjegezinden.¹

Veel talrijker dan de taalminnende orangisten van wie hierboven sprake, waren de duizenden uit de Franstalige elites van het hele land die hun aanhangelijkheid aan de afgezette dynastie zouden blijven cultiveren. Heel wat deden dat nog na de vredessluiting in 1839, de troonsafstand en de dood van Willem I enkele jaren later, ja tot aan de publieke verzoening van Willem II met Leopold I in het Europese revolutiejaar 1848. Die omvangrijke orangistische beweging werd nooit in haar geheel bestudeerd, omdat de verliezers meestal worden veronachtzaamd door de geschiedschrijving, die liever de groepen en bewegingen behandelt die de toekomst hebben bepaald. De lacune werd nu opgevuld door Els Witte, die tijdens haar emeritaat is teruggekeerd naar een periode en een problematiek waarover ze een halve eeuw geleden haar intrede in de historiografie maakte. Ze kon daar nu jaren aan besteden, om onder meer in de archieven van de dynastie en de ministeries in Den Haag een onvermoede rijkdom aan documentatie door te nemen, en alles te

1. E. Witte, Hoe Oranjegezind waren de taalminnaren?, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 73, 2014, nr. 2, pp. 105-129.

verwerken tot een forse, veelzijdige synthese.

Tot aan de vooravond van de revolutie beschikte Willem I in België niet alleen over het zorgvuldig gecultiveerde beeld van ‘vaderlijke vorst’, maar vooral over een trouwe bestuurselite van ministers en hun ambtenaren; van de gouverneurs, districtscommissarissen en burgemeesters die allemaal mensen uit het zuiden waren; en ook van de leden der besturende lichamen: gemeente- en provincieraden en parlement, hoewel daarin een oppositie aan het groeien was. Daarnaast kon de koning rekenen op het officierenkorps, de intelligentsia en de vrijmetselarij; en op de ondernemers die profiteerden van de ruime markt die het Verenigd Koninkrijk met zijn koloniën bood, zowel als van de stimulerende interventiepolitiek door de overheid en de vorst persoonlijk.

“De literatuur over de rooms-katholieke geestelijkheid legt het accent op het verzet dat zij voerde tegen de godsdienst- en de onderwijspolitiek. Het is inderdaad deze vijandige clerus die het meest prominent op de voorgrond treedt, zeker in de jaren [kort] voor 1830.” Maar *“het beeld van de rooms-katholieke geestelijkheid blijkt genuanceerder, complexer en diverser te zijn dan de syntheseswerken gewoonlijk doen geloven. De aanwezigheid van rooms-katholieke priesters in de orangistische tegenbeweging zal om die reden minderverrassend zijn.² (...) In tegenstelling tot de magistratuur, waar de regeringstrouw overheerst, is de advocatenwereld verdeeld en zijn de critici van de regering er geen uitzonderingen”* en wel vanwege de opgelegde vernederlandsing van de rechtspraak. Liberale en katholieke oppositiebladen worden door inheemse journalisten geredigeerd, terwijl de regeringspers vooral met uitgeweken Fransen wordt bemand, aldus Witte.

Gezien de brede aanhang van het regime onder de elites, ligt het voor de hand dat de revolutie zich in 1830 slechts kan doorzetten met collectief geweld. *“Bij de plunderingen van augustus en bij de acties van de Réunion Centrale zijn geweldentrepreneurs actief, specialisten in het rekruteren van vrijwilligers en huurlingen, en vooral in het voorbereiden van de plunderingen, de gevechtsscène en in de organisatie van de gevechten zelf.”* Na de overwinning in een vierdaagse strijd tegen het leger in Brussel op 24-27 september, gaat het elders in het land ook zo: het huis van notoire aanhangers van de regering wordt verwoest en ze moeten vluchten. Het ontbreekt daarbij niet aan lynchpogingen, ja in oktober de moord op de plaatscommandant van Leuven, de Belgische kolonel L. Gaillard, die het vuur had laten openen op de revolutionairen. Hij wordt

2. *“Na de revolutie vinden deze katholieke orangisten gedurende een aantal jaren steun bij het Vaticaan. (...) In zijn encycliek Mirari Vos veroordeelt Gregorius XVI de revoluties en prijst hij strikte trouw aan de legale prinsen. Rome keurt het optreden van katholieken af die in het Nationaal Congres tegen de Nassaus stemmen. In november 1831 houdt het Vaticaan nog rekening met de restauratie en in 1832-33 blijft het zich tegen de Belgische revolutie kanten. In februari 1833 krijgt de Belgische gezant nogmaals deze boodschap mee.”*

door Leuvenaars in Mechelen gevangengenomen, naar Leuven gevoerd en er gruwelijk gemarteld en doodgeslagen. In Antwerpen worden de hoofden van een paar soldaten triomfantelijk rondgedragen.

De stadsbesturen worden waar nodig met geweld afgezet en door revolutionairen vervangen. Verkiezingen moeten de lokale zowel als de nationale machtsovername legitimeren, maar ze gebeuren met een op maat verruimd stemrecht, en het Voorlopig Bewind bepaalt welke verkiezingsresultaten geldig zijn of niet. Intussen gaat de zuivering van de magistratuur en de ambtenarij door. *“Als we de optelsom maken van al diegenen die op de vlucht worden gedreven, brutaal afgezet, met pensioen gestuurd, ontslagnemend zijn of gedegradeerd, dan kunnen we enkel constateren dat de meerderheid van de zuidelijke elite uit het zadel is gelicht en ze volledig is onthoofd.”*

“In de grensgebieden is ondertussen eveneens de basis gelegd voor orangistische centra: Aken en Rijsel. Parijs zal daar vanaf medio 1831 aan worden toegevoegd. De koning en zijn ministers leggen zich geenszins neer bij de wending die de Belgische revolutie neemt. (...) In Den Haag wordt een begin gemaakt met een steunactie aan de getroffen zuidelijke eliteleden. De koning wordt hun toeverlaat (...). We zien al de kern van het Haagse orangistische centrum opduiken, met de koning en zijn kabinet als hoofdrolspeler, met Van Maanen en zijn medewerkers, en met Van Doorn die een belangrijke ministerspost in handen krijgt en samen met zijn staf de band naar het zuiden zal leggen. Het Belgisch orangisme zal inderdaad pas tot volle ontwikkeling komen als de verschillende centra worden gecoördineerd en met Den Haag verbonden. Maar zover zijn we eind 1830 nog niet.”

Dat in de langdurige periode van chaos de loyalen er niet in slaagden het wettig gezag te herstellen, werd mee veroorzaakt doordat de kroonprins, tegen zijn vader in, zelf koning van België wilde worden door de revolutie te erkennen. De Mogendheden die in Londen probeerden zoveel mogelijk van het internationale *status-quo* te redden, hielden vast aan een Oranjekoning. Zodat zelfs de oud-leden van het Voorlopig Bewind Vanderlinden-d'Hoogvorst en Jolly zich aansloten bij de prinsgezinden die België wilden verzoenen met Europa, en tegelijk hoopten de Benelux te redden en een Scheldesluiting te vermijden. Maar er was te veel bloed gevloeid, niet alleen in Brussel maar ook in het bombardement van Antwerpen. Ten slotte werd er toch een andere troonkandidaat gevonden die én voor het Nationaal Congres en de patriottische publieke opinie, én voor de congresserende mogendheden aanvaardbaar was.

Els Witte beschrijft de rol van het orangisme in de verschillende pogingen tot staatsgreep en in de Tiendaagse Veldtocht, met de repressie die telkens volgde. Verder de complexe organisatie van de beweging vanuit Den Haag, in het teken van de volhardingspolitiek van Willem I die veel geld bleef uittrekken om zijn aanhangers en hun pers actief te houden. De heterogene oppositiebeweging kon in haar verzet tegen het koninkrijk

België steunen op een aantal gemeenteraden, met die van Gent als de meest opvallende. De beweging creëerde een eigen politiek-cultureel milieu, dat welafbrokkelde naarmate de kansen op herstel verkleinden, maar dan nog vasthield aan een weemoedige cultus van het verloren koninkrijk en vooral van de patriarchale vorst.

De auteur stipt herhaaldelijk aan dat dit Franstalige orangisme niet uitging van een Groot-Nederlands nationaal besef. De koningsgezinde elite in de jaren vóór de revolutie was een *Belgische* elite, naast de Noord-Nederlandse waarmee ze weinig of geen contact had. Ze vond de *Belgische* belangen het best gediend in het rond de koning *Verenigd Koninkrijk*. Het orangisme was “in tegenstelling tot wat Groot-Nederlandse historici ons voorhouden, niet alleen een zaak van Vlaanderen die in Wallonië zou ontbreken”, terwijl “de zuidelijke Oranjegetrouwen zich niet echt verbonden voelen met de landgenoten uit het noorden”.

Els Witte heeft in haar indrukwekkend boek niet alleen een gapende lacune over twintig jaar orangisme opgevuld, maar ook het triumfalistische beeld van de Belgische Revolutie onderuit gehaald. Haar Inleiding besluit ze als volgt: “Ik hoop niet alleen de dynamiek maar ook de tragiek van de elite van het verloren koninkrijk tot uitdrukking te brengen.” In haar vereenzelviging met haar onderwerp heeft ze elementen overgenomen uit de regeringsvoorstelling van het Verenigd Koninkrijk, die in de Nederlandse geschiedschrijving van de negentiende eeuw is blijven hangen en in de twintigste nog nieuw leven kreeg ingeblazen door de propaganda van de Groot-Nederlander Pieter Geyl en van Vlaams-nationalistische publicisten. In die voorstelling werden de oppositie en de revolutie gevoerd door liberale advocaten omdat ze in het Nederlands moesten pleiten, en door de geestelijkheid omwille van de kerk- en onderwijspolitiek. Ook Witte zwijgt over twee van de drie hoofdoorzaken van de nationaal-liberale revolutie: het steeds drukken-der wordende autoritaire regime, dat de grondwet flagrant met voeten trad, en de behandeling van België “als een overwonnen gebied”, om het met de woorden van Peter Van Velzen te zeggen.³ De protestantse Hollandse elites stootten België af toen dat een parlementair regime eiste, waarin de 62% Belgen en de 75% katholieken niet langer zouden

3. “Er was inderdaad sprake van pure onwil en van merkwaardige praktijken van de kant van de regering tegenover het Zuiden vanaf eind 1815. De regering behandelde België in feite als een overwonnen gebied”; P. Van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid, theorie en praktijk, 1813-1840*, Amsterdam, 2004. Witte vermeldt dit werk wel in haar bibliografie, maar gebruikt het niet. Mijn studie *1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat*, waarin onder meer de oppositie in de Tweede Kamer in 1827-1830 wordt beschreven, is niet opgenomen in haar bibliografie; ze verscheen in *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 66, 2007, nr. 3, pp. 199-227 en nr. 4, pp. 303-321; en in L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven, 2009, pp. 37-79.

worden achtergesteld.

Witte houdt eraan vast dat het verzet tegen de taalregeling, door provincieraadsleden *“hoe koningsgezind ze ook mogen zijn”* en door advocaten, een hoofdpunt vormde in de oppositie. Maar ze schrijft toch over Gent: *“De initiatiefnemers van de petitie (voor taalvrijheid in gerechtszaken), zoals H. Metdepenningen, H. Rooman en J.B. Van Lokeren vinden we na 1830 terug als leidinggevende orangisten.”* Dat bevestigt mij in de opvatting dat de taalkwestie niet zwaar woog in de oppositie, vergeleken bij de liberale, klerikale en nationale grieven.

Wat verklaart de grote orangistische aanhang onder de zuidelijke elites, en de lange duur ervan, die Witte aangetoond heeft? Ik zou twee belangrijke elementen willen toevoegen aan haar verklaring. Ten eerste was die elite niet verkozen maar van boven af benoemd, van de provinciegouverneurs tot en met de gemeenteraadsleden; nagenoeg allen hadden dus reden om trouw te zijn aan de vorst aan wie ze hun positie dankten.⁴ Ten tweede doet het verloop van de Arabische lente mij vermoeden hoe sterk ook in de Europese *Völkerfrühling* van 1830 en 1848 de tegenstellingen waren tussen de stedelijke, hoogopgeleide progressieve jongeren die in naam van de vrijheid de revolutie inzetten, en de eveneens gefrustreerde godsdienstig-conservatieve massa die ze voor die revolutie nodig hadden. In Egypte zagen we vele aanhangers van de revolutie achteraf het herstel van de legerdictatuur aanvaarden, liever dan *“de heerschappij van analfabete ruralen”*. En we kennen soortgelijke tegenstellingen in Turkije, in Thailand en elders. Het was op zo’n reactie dat Den Haag mocht hopen.

[Lode Wils]